

різнитися за ступенем порушення зору, рівнем фізичного та інтелектуального розвитку, умовами дошкільного виховання.

У зв'язку з цим навчання спеціальних умінь та навичок можливе лише за наявності індивідуального підходу до кожної незрячої дитини з урахуванням характеру її дефекту, особливостей особистості та набутого досвіду життя.

Проведене обстеження сформованості навичок просторового орієнтування у дітей з глибокими порушеннями зору молодшого шкільного віку є початковим етапом нашого дослідження. В подальшому ми плануємо на основі виявлених особливостей та труднощів розробити методичні рекомендації для вихователів, тифлопедагогів та батьків з питань формування просторових уявлень у дітей з глибокими порушеннями зору молодшого шкільного віку.

Література:

1. Ананьев Б.Г., Рыбалко Е.Ф. Особенности восприятия пространства у детей. – М.: Просвещение, 1964.

2. Кручинин В.А. Формирование пространственной ориентировки у детей с нарушениями зрения в процессе школьного обучения. СПб., 1991.

3. Люблинская А.А. Особенности освоения пространства детьми дошкольного возраста // Формирования восприятия пространства и пространственных представлений у детей. – М.: АПН РСФСР, 1956. – Вып. 86.

4. Солнцева Л.И. Обучние ориентировке в пространстве // Слепой ребенок в семье / Под ред. Л.И.Солнцевой. – М., 1989.

УДК 376-056.36:316.624

Кузнецова Т. Г., Лісова Л. С.

ПОПЕРЕДЖЕННЯ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ УЧНІВ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ЗАСОБАМИ КОРЕКЦІЇ ЇХ САМООЦІНКИ

Стаття присвячена проблемі корекції самооцінки учнів з порушеннями інтелектуального розвитку як засобу попередження девіантної поведінки; висвітлено її роль у формуванні соціальної поведінки, адаптивної поведінки; розкрито сучасні погляди на несформованість адаптивної поведінки осіб з порушеннями інтелекту як прояву девіантної поведінки; запропоновано спеціальні прийоми роботи, що дозволяють дітям наочно визначати рівень своїх можливостей і практично оцінювати їх з наступним оцінюванням з боку вчителя і колективу; наведено завдання, за допомогою яких робота з формування самооцінки у розумово відсталих школярів проводиться з урахуванням природних шляхів становлення даної психологічної функції у дітей з нормальним розвитком.

Ключові слова: девіантна поведінка, самооцінка, прийоми корекції самооцінки, учні з порушеннями інтелектуального розвитку.

Кузнецова Т. Г., Лесовая Л. С.

ПРЕДУПРЕЖДЕНИЕ ДЕВИАНТНОГО ПОВЕДЕНИЯ УЧАЩИХСЯ С НАРУШЕНИЯМИ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ ПУТЕМ КОРРЕКЦИИ ИХ САМООЦЕНКИ

В статье раскрывается роль самооценки как одного из способов предупреждения девиантного поведения учащихся с нарушениями интеллектуального развития; предложены специальные приемы работы, позволяющие детям наглядно определять уровень своих возможностей и практически оценивать их с последующим оцениванием со стороны учителя и коллектива; приведены задания, позволяющие проводить работу по формирования самооценки учащихся с нарушениями интеллектуального развития с учетом естественных путей становления данной психологической функции у детей с нормальным развитием.

Ключевые слова: девиантное поведение, самооценка, приемы коррекции самооценки, учащиеся с нарушениями интеллектуального развития.

CORRECTION OF SELF-ESTEEM IN PUPILS WITH DISORDERS IN INTELLECTUAL DEVELOPMENT AS A MEANS OF PREVENTION OF DEVIANT BEHAVIOUR

The article is devoted to the problem of the correction of the self-esteem of the pupils with the disorders of the intellectual development as a means of prevention of the deviant behavior; there is enlightened its role in the formation of the social behavior; there are uncovered the modern points of view on the peculiarities of the adaptive behavior of the pupils with the disorders of the intellect as a manifestation of the deviant behavior; there are offered the special methods of work which allow the children clearly define the level of their opportunities and practically estimate them with the following estimation by teachers and team; there is introduced the reflexive-estimating stage of the lesson when the children analyze their own learning activity, estimate and correlate the results of the work with the learning objectives; there are given the tasks which allow to conduct work on the formation of the self-esteem in the mentally retarded children taking into account the natural ways of the formation of the given psychological function in the normal children, namely, the organization of the self-activity with their own esteem of the results and the correspondence with the teacher's esteem; there are analyzed the results of the experimental work and made the conclusions on the necessity to organize the special work on the correction of the self-esteem of the mentally retarded children as a means of prevention of the deviant behavior.

The teachers and special secondary school teachers have to run the process of forming the motivational sphere of the children with disorders in the intellectual development. In adolescence, the majority of the mentally retarded students the stable self-esteem and motivation for learning activities, the implementation of social norms, rules and laws may be formed. It plays a significant role in the further self-perfection of such students, their positive social adaptation and helps to prevent the occurrence of the deviant behaviour.

Key words: deviant behavior, self-esteem, methods of correction of self-esteem, students with the disorders of the intellectual development.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку суспільства ставить перед педагогами важливі завдання, які вимагають особливої уваги до навчання, виховання і розвитку особистості. Завдання покращення підготовки вихованців до самостійного життя і діяльності актуальні і для спеціальної школи. Учні з порушеннями інтелектуального розвитку мають бути виховані так, щоб у будь-яких життєвих ситуаціях їх самостійна поведінка відповідала існуючим в суспільстві соціальним нормам, була адаптована до соціуму. Саме тому спеціальна освіта повинна забезпечувати таким дітям можливість бути активними громадянами, брати участь у трудовому процесі та соціальних подіях. Важлива роль у формуванні соціальної поведінки належить мотиваційній сфері, зокрема корекції самооцінки розумово відсталих учнів.

Наявність інтелектуального дефекту суттєво утруднює рішення завдань забезпечення соціально-нормативної поведінки, підвищує можливість соціальних відхилень в поведінці особистості. Через особливості психофізичного розвитку розумово відсталі діти не здатні у повній мірі відповідати вимогам навколишнього соціального простору. Порушення емоційно-вольової сфери, як вторинні відхилення у розвитку розумово відсталих, викликають неврівноваженість, запальність, імпульсивність, часту зміну настрою, емоційну нестійкість. Нестійкість емоційно-вольової сфери, нестабільність характеру впливають на взаємовідносини з однолітками у класному колективі, з дорослими, призводять до частих конфліктів. Поза школою порушення поведінки набувають часто антигромадський характер. Треба зазначити, що в осіб з порушеннями інтелекту прояви девіантної поведінки можна розглядати як несформованість адаптивної поведінки.

Відомо, що інтелектуальний дефект не може вважатися фактором, який в будь-якому разі підвищує суспільну небезпеку індивідуума з розумовою відсталістю, робить прояви девіантної поведінки обов'язковими рисами особистості цих людей. Фалько С. Н., характеризуючи соціально-нормативну поведінку розумово відсталих підлітків, дійшов висновків: «Психічні аномалії є не прямою причиною соціально-психологічної деформації

особистості, а лише підґрунтям, яке сприяє її виникненню. Вони надають лише опосередкований вплив, порушуючи контакти дитини зі своїми однолітками і вихователями, утруднюючи нормальну трудову і навчальну діяльність, що і викликає протиставлення індивідуума оточуючим і формує в нього антигромадські погляди й установки» [9, с.34].

Таким чином, опосередкований вплив інтелектуального дефекту та емоційно-вольового порушення на формування девіантної поведінки, підвищення можливості протиправної поведінки, вимагає від вихователів допоміжної школи наполегливих виховних і корекційних зусиль з попередження або корекції негативних проявів, зокрема корекції адаптивної поведінки.

Мета статті. Метою нашого дослідження є пошук шляхів корекції самооцінки учнів з порушеннями інтелектуального розвитку для попередження формування девіантних форм поведінки.

Методи дослідження. Нами проведено теоретичний аналіз і узагальнення наукової і методичної літератури з соціології, педагогіки і психології щодо особливостей виникнення девіантних форм поведінки у підлітків, особливостей формування самооцінки в учнів з порушеннями інтелектуального розвитку, щодо корекційно-реабілітаційної роботи з дітьми означеної категорії; педагогічний експеримент, спрямований на використання уроку, як одного з засобів формування адекватної самооцінки розумово відсталих учнів, що дозволив здійснити перевірку ефективності запропонованої технології, кількісна і якісна обробка результатів експериментальних досліджень.

Аналіз актуальних досліджень. Адаптивна поведінка визначається як ефективність пристосування аномальної дитини до природних і соціальних вимог оточуючого середовища, що проявляється в рівні її самостійності і відповідності вимогам особистої і соціальної відповідальності [7]. На практиці це проявляється в порушенні загальноприйнятих соціальних і правових норм, неможливості контролювати свої вчинки, правильно їх оцінювати, передбачати їх фінал. Для цих дітей в значній мірі характерно зниження пізнавальних інтересів і домагань, невпевненість у собі, некритичність, відсутність самоконтролю. Певною мірою це пов'язане з недостатнім рівнем мотиваційної сфери розумово відсталих учнів, зокрема їх самооцінки. В дослідженнях Моргачевої О. М. є вказівка на те, що адаптивна поведінка передбачає такі адаптивні навички, як комунікація, самообслуговування, можливість мешкати в домашніх умовах, навички соціальної взаємодії з оточуючими, уміння жити в мікросередовищі, самоспрямованість особистості, здоров'я і безпека, функціональна успішність, уміння організувати та проводити дозвілля, навички, пов'язані з працевлаштуванням і можливістю працювати. Низький рівень мотиваційної сфери, зокрема самооцінки, у розумово відсталих учнів свідчить про несформованість особистості людини, впливає на її соціальну адаптацію і може стати причиною девіантної поведінки.

У зв'язку з проблемою розвитку особистості розумово відсталих дітей в спеціальній психології і спеціальній педагогіці проводилося дослідження їх мотиваційної сфери (Л. І. Божович, Г. М. Дульнев, І. Г. Єременко, Л. В. Занков, Н. Г. Морозова, Б. І. Пінський, С. Л. Рубінштейн, Л. С. Славіна, Ж. І. Шиф та ін.). Всі дослідники зазначали у дітей цієї категорії значні порушення мотивації, слабкість спонукань, недорозвиток довільних форм поведінки, підвищення орієнтації на оцінку, неадекватну самооцінку.

В психології самооцінка розглядається як принцип мотивації. Самооцінка – це ступень задоволеності людини самою собою. Вона має велике значення для поведінки і внутрішньої динаміки людини. За даними Л. І. Божович, правильне формування самооцінки – один з важливих факторів розвитку особистості дитини [3]. Тому проблема виникнення і розвитку самооцінки – це одна з провідних проблем становлення особистості. Самооцінка є необхідним компонентом розвитку самосвідомості, усвідомленням людиною самої себе, своїх фізичних сил, розумових здібностей, вчинків, мотивів, цілей своєї поведінки, свого відношення до оточуючого, до інших людей і до самої себе.

Самооцінка включає в себе уміння оцінювати свої сили і можливості, відноситися до себе критично. Таким чином вона складає основу рівня домагань. В залежності від рівня

домагань самооцінка може бути адекватною, завищеною або заниженою, що в значній мірі відбивається на поведінки.

У зв'язку з особливостями нервової системи дітей з порушеннями інтелектуального розвитку, співвідношення між оцінкою і самооцінкою у них має свої особливості. Самооцінка їх у звичайних умовах виховання зазнає здебільше контрастного впливу. Як правило, занижені вимоги в сім'ї, радість самому маленькому успіху сприяє формуванню високої самооцінки. Але більш складні вимоги в дитячому садку або в школі, багаторазовий неуспіх приводять до виникнення і закріплення негативних якостей особистості.

Л. С. Виготський довів, що підвищена самооцінка часто зустрічається у дітей з легким та помірним ступенем розумової відсталості і вона є проявом загально-емоційної основи оцінки і самооцінки маленької дитини, проявом загальної незрілості особистості. Але підвищена самооцінка у розумово відсталих дітей, за думкою Л. С. Виготського, може виникати і як псевдокомпенсаторне характерологічне утворення у відповідь на низьку оцінку з боку оточуючих [5].

У розумово відсталих дітей може бути і низька самооцінка. Таке трапляється з тими, хто сильно залежить від зовнішньої оцінки. На деяких дітей оціночна ситуація, зокрема опитування на заняттях та контроль з боку вчителя, оказує негативний вплив і приводить до нестійкої самооцінки [6]. Незважаючи на всі ці обставини оцінка дорослого для учнів допоміжної школи має велике значення навіть в старших класах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Учителям та вихователям спеціальних шкіл необхідно серйозно працювати над формуванням в учнів адекватної самооцінки. По-перше, ця робота буде сприяти корекції особистісного розвитку дітей, а по-друге, для випускників допоміжної школи адекватна самооцінка обов'язково необхідна для подальшого вибору професії, для організації сімейного життя, для майбутньої соціалізації й успішної інтеграції в суспільство.

Проте учні допоміжної школи навіть у старших класах далеко не завжди в своїй діяльності орієнтуються на власну оцінку. Експериментальні дані свідчать, що від четвертого до сьомого класу орієнтація на самооцінку зростає в них відповідно від 17% до 55%. Та майже для половини старшокласників значно важливішою залишається оцінка дорослого. Це призводить до того, що у дитини формуються деякі негативні якості, а саме невпевненість у собі або самовпевненість, невміння переборювати труднощі або пристосування до будь-яких обставин будь-якою ціною. Такі підлітки дуже легко підпадають під негативний вплив і стають потенційними правопорушниками.

Саме тому у спеціальних школах велика увага має приділятися завданням з формування мотиваційної сфери та самооцінки у розумово відсталих учнів, їхній самосвідомості, рівню намагань, відношенню до навчання.

Ми вважаємо, що формування у розумово відсталих учнів адекватної самооцінки необхідно проводити на основі активної діяльності особистості, виходячи з впливу на цей процес інтелектуальної та емоційно-вольової сфери, з урахуванням своєрідності пізнавальної діяльності і підвищеної орієнтації на оцінку дорослого. Використання спеціальних прийомів роботи дозволяють дітям наочно визначати рівень своїх можливостей і практично оцінювати їх з наступним оцінюванням з боку вчителя і колективу.

Стійка адекватна самооцінка формується під впливом стійкої оцінки оточуючих, дорослих і дітей, а також власної діяльності дитини і власної оцінки її результатів. Саме тому роботу з формування адекватної самооцінки у дітей з особливостями у психофізичному розвитку ми проводили в процесі навчальної діяльності. Для вирішення цього завдання ми використовували ту частину уроку, на якій оцінювалась робота учнів, а саме наприкінці заняття або теми. Цей етап уроку ми визначили як рефлексивно-оціночний (за А. К. Марковою). На ньому діти вчаться рефлексувати, тобто аналізувати власну навчальну діяльність, оцінювати і співвідносити результати роботи з загальними й окремими навчальними завданнями. Якісне проведення цього етапу уроку має велике значення в становленні адекватної самооцінки, а також у формуванні мотивації навчальної діяльності дітей.

Організація рефлексивно-оціночного етапу уроку має бути проведена так, щоб учні могли проаналізувати те, що вивчено на занятті або на декілька заняттях, могли виділити головне і другорядне у системі своїх знань і вмінь, а також правильно оцінити ці знання з урахуванням завдань навчання.

Успішність проведення цієї роботи залежить від різноманітності прийомів підведення підсумків. Доцільно, крім усного опитування і контрольних робіт, проводити роботу, яка надасть учням можливість проявляти самостійність та ініціативу. З цією метою ми використовували завдання, за допомогою яких робота з формування самооцінки у розумово відсталих школярів проводиться з урахуванням природних шляхів становлення даного процесу у дітей з нормальним розвитком, а саме організація власної діяльності дитини з власною оцінкою своїх результатів і оцінкою їх вчителем.

По-перше, ми використовували такі завдання, як складання учнями схем і таблиць з пройденого матеріалу з відображенням в них головних понять, які були вивчені, а також зв'язків між ними. Коли діти виконують ці завдання, вони ясніше бачать свої власні можливості, а саме, як вони засвоїли ту чи іншу тему. При цьому вони краще помічають свої недоліки, помилки, а також і сильні позиції, вони вчаться орієнтуватися у власних знаннях і правильно оцінювати їх.

Для учнів з порушеннями інтелектуального розвитку дуже корисно використовувати такі завдання, як оцінка власних знань з деяких тем. Для цього дітям пропонують перелік основних питань з вивченої теми, поруч з якими необхідно відмітити, як, на їх думку, засвоєні ці питання: добре, не дуже добре, або зовсім не засвоєні. Потім треба запропонувати учням визначити ті вміння, якими необхідно володіти після вивчення цієї теми, та позначити рівень їх засвоєння. Результати проведеної роботи вчитель обговорює як з усім класом, так і з окремими учнями. Він допомагає дітям правильно оцінити свої знання, побачити і проаналізувати свої сильні та слабкі позиції при вивченні матеріалу і зробити з цього правильні висновки.

Поруч з перерахованими формами навчання розумово відсталих учнів видам самоконтролю і самооцінки, вчитель має використовувати і звичайні форми контролю і оцінки знань і умінь дітей. При цьому дуже важливо, щоб контроль і оцінка були спрямовані не тільки на виявлення того, що знає і вмє кожний учень, а й спонукали би школярів до подальшої роботи, викликали б у них бажання отримувати знання.

Значна роль у формуванні орієнтації на самооцінку належить різним формам спільної роботи дітей на уроці. При порівнянні різних відповідей та їх аналізу педагогом, учні вчаться аналізувати й оцінювати відповіді товаришів, а потім і власні відповіді й знання. Колективна навчальна діяльність сприяє не тільки формуванню самооцінки, а й становленню мотивації навчальної діяльності, тому що набуває для школярів особливої цінності, яка стає для них необхідною і справжньою потребою.

Крім того використання різних колективних форм навчальної діяльності дає можливість диференціювати її для різних категорій учнів, підбирати завдання так, щоб зробити їх посильними для кожної дитини. Позитивні результати в значній мірі впливають на становлення мотивації навчання і формування адекватної самооцінки.

Висновки та перспективи подальших наукових досліджень. Саме у такому напрямку необхідно проводити формування адекватної самооцінки і мотиваційної сфери розумово відсталих дітей. Досвід роботи з цією категорією дітей і результати нашого дослідження свідчать про те, що без спеціальних зусиль у більшості розумово відсталих старших учнів необхідні мотиви не формуються. Тільки послідовна цілеспрямована корекційно-виховна робота в цьому напрямку дозволяє виробити у школярів адекватну самооцінку, а також і позитивні мотиви навчання. Аналіз результатів формувального експерименту виявив, що завдяки такій роботі кількість учнів, які почали орієнтуватися на самооцінку, збільшилася в п'ятому класі з 20% до 35,3%, в шостому – з 29,4% до 55,5%, в сьомому – з 55% до 77%.

Таким чином учителя і вихователі допоміжної школи повинні керувати процесом формування мотиваційної сфери дітей з порушенням інтелектуального розвитку. В

підлітковому віці у більшості розумово відсталих учнів можливо сформувати адекватну самооцінку і стійку мотивацію до навчальної діяльності, до виконання соціальних норм, правил, законів. Це відіграє значну роль у подальшому самовдосконаленні учнів, їх позитивної соціальної адаптації та сприяє попередженню проявів девіантної поведінки.

Література:

1. Асеев В. Г. Мотивация поведения и формирование личности / В. Г. Асеев. – М.: Мысль, 1976.
2. Бобиева Н. И. Социальные нормы и регуляция поведения / Н. И. Бобиева. – М.: Наука, 1978.
3. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте / Л. И. Божович. – М.: Педагогика, 1968.
4. Братусь Б. С. Соотношение структуры самооценки к целевой деятельности в норме и при аномальном развитии / Б. С. Братусь, В. Н. Павленко // Вопросы психологии. – 1986. - № 4. – С. 146-154.
5. Выготский Л. С. Избранные психологические исследования / Л. С. Выготский. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1956.
6. Зейгарник Б. В. Теории личности в зарубежной психологии / Б. В. Зейгарник. – М.: Изд-во МГУ, 1982.
7. Моргачева Е. Н. Определение умственной отсталости психолого-педагогическими методами в США / Е. Н. Моргачева // Дефектология. – 1999. - № 6. – С. 45-55.
8. Славина Л. С. Изучение мотивации поведения детей и подростков / Л. С. Славина. – М.: Просвещение, 1975.
9. Фалько С. Н. Правовое воспитание старшеклассников специальных коррекционных общеобразовательных школ V вида / С. Н. Фалько // Дефектология. – 2002. - № 5. – С. 33-38.

УДК 376 – 056.263 : [373. 2016 : 811. 161. 2'221. 2'233]

Кульбіда С.В.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЖЕСТОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ

У статті проаналізовано науково-теоретичні погляди щодо усвідомлення жестомовної комунікативної компетенції. З'ясовано суть й особливості її формування у розробленому програмному забезпеченні двомовного навчання глухих учнів.

Ключові слова: жестова мова, жестомовна комунікативна компетенція, глухі учні, мовлення, культура, спілкування, мовна особистість.

Кульбида С.В.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ЗАСАДЫ ФОРМИРОВАНИЯ ЖЕСТОЯЗЫКОВОЙ КОМУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ

В статье проанализированы научно-теоретические взгляды по проблеме жестовой коммуникативной компетенции. Определена роль и особенности ее формирования в разработанном программном обеспечении двуязычного обучения глухих учеников.

Ключевые слова: жестовый язык, жестоязыковая коммуникативная компетенция, глухие ученики, речь, культура, общение, языковая личность.

Svitlana Kulbida

THEORETICAL BASE OF SIGN LANGUAGE COMMUNICATIVE COMPETENCE

The paper analyzes the scientific and theoretical views of the understanding the conceptual aspect of sign language communicative competence. The article ascertains the essence and peculiarities of its formation in the developed and presented models of bilingual education for deaf students.